

УДК 376.352.04

КОРЕКЦІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ ВИДІВ МУЗИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МУЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗІ ЗНИЖЕНИМ ЗОРОМ

Юлія Картава, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, м. Київ, Україна,
yuliya-kartava@mail.ru

Автором показано корекційну спрямованість музичного виховання дошкільників зі зниженим зором через використання таких його видів музичної діяльності як сприймання музики, дитяче виконавство, музично-творча та музично-освітня діяльність. Корекційно-компенсаторний потенціал різних видів музичної діяльності передбачає вплив їх на розвиток музичних здібностей, корекцію психофізичного розвитку та активізацію збережених аналізаторних систем. Залучення дитини з порушеннями зору в систематичний та цілеспрямований процес музичного виховання сприятиме подальшої її соціальної адаптації, інтеграції та самореалізації в умовах сьогодення.

Ключові слова: музичне виховання, види музичної діяльності, корекційна спрямованість, дошкільники зі зниженим зором.

Юлия Картавая, Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, г. Киев, Украина

Коррекционная направленность видов музыкальной деятельности в музыкальном воспитании дошкольников со сниженным зрением

Автором показано коррекционную направленность музыкального воспитания дошкольников с пониженным зрением в процессе использования таких его видов музыкальной деятельности как восприятие музыки, детское исполнительство, музично-творческая и музично-образовательная деятельности. Коррекционно-компенсаторный потенциал различных видов музыкальной деятельности предполагает воздействие их на развитие музыкальных способностей, коррекцию психофизического развития и активизацию сохранившихся анализаторных систем. Включение ребенка с нарушениями зрения в систематический и целенаправленный процесс музыкального воспитания способствует дальнейшей его социальной адаптации, интеграции и самореализации в современных условиях жизни.

Ключевые слова: музыкальное воспитания, виды музыкальной деятельности, коррекционная направленность, дошкольники с пониженным зрением.

Yuliya Kartava, National Pedagogical Dragomanov University, Kiev, Ukraine

Correctional direction of kinds of music activity within the educational process of preschoolers with the decreased vision

The given article focuses on author's opinion about the direction of music education among the preschoolers with the decreased vision through the usage of kinds of music activity (the direction of music, child's performance, music creative and music educational activities). Correctional compensatory

potential of different kinds of music activity describes the impact on the development of music skills, correction of psycho-physical development and the activation of saved analytical systems.

The process of music perceiving facilitates hearing development, hearing attention and hearing memory, and also is the link in the connection of hearing and moving as well as space orientation. During singing there are actively developing the main music skills of a child with the decreased vision: emotional response, music hearing, the sense of rhythm, which is considered to be the foundation of the development of compensatory mechanisms on the polysensoric basis.

Formation of music rhythmical movements among the preschoolers with the decreased vision is an essential means of orientation in space in the surrounding world and information. With the help of playing the music instruments there are formed all of the components of music hearing, alongside with the powerful influence on the development of fine motor skills of fingers and wrists.

Music creative activity effects the development of creative skills of children with the decreased vision and is the guarantee of fully-developed personality formation, who is able to realize himself under the conditions of today. Correctional influence of music educational activity foresees the development of mental processes, formation of active cognitive activity in the direction of mastering of general and special music knowledge.

Thus, participation of a child with the decreased vision in the systematic and purposeful process of music education will promote its further adaptation, integration and self-realization under the conditions of the modern world.

Keywords: music education, kinds of music activity, correctional direction, preschoolers with the decreased vision.

Постановка проблеми. У сучасній системі освіти і виховання дітей дошкільного віку зі зниженим зором важливе місце посідає музичне мистецтво, яке є невід'ємною складовою людської діяльності і формування духовної культури особистості. За допомогою музики передаються почуття, емоції, настрій і думки людей, вона є своєрідним засобом спілкування, сприяє самопізнанню і самовираженню особистості, формуванню її світогляду. Музика «дає силу слабому і лагідністі непокірному, допомагає звільнитися від усього сувороого в оточуючому житті, розвиває уяву дитини, надаючи їй нові відчуття» [13, 52].

Корекційно-компенсаторний потенціал музичного мистецтва є природньо-специфічною формою виправлення і компенсації неповноцінних уявлень про довкілля у дітей, які розвивались в умовах зорової недостатності або ізоляції. Отже, проблема спеціальної організації процесу музичного виховання дошкільників зі зниженим зором, спрямованого на попередження, зменшення прояву та подолання вторинних відхилень і подальших ускладнень у психофізичному розвиткові, забезпечення нормалізації їхнього музичного розвитку та розвиток компенсаторних процесів є актуальною на сучасному етапі.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз літературних джерел показав, що проблемою впливу музики на дітей різного віку, її значення в естетичному, розумовому, фізичному вихованні переймалися представники радянської музичної педагогіки (Н. Александрова, О. Апраксіна, Н. Ветлугіна, Н. Гвоздецька, В. Грінер, Г. Войнова, А. Зіміна, Д. Кабалевський, А. Кенеман, А. Конорова, М. Палавандішвілі, О. Радинова, М. Румер, В. Шацька, С. Шоломович та ін.) і психології (Л. Виготський, К. Тарасова, Б. Теплов, П. Якобсон). Вони розробляли шляхи розвитку музичного сприйняття дитини, засоби психолого-педагогічного впливу і умови формування основ музичної культури, зміст, методи та форми музичного розвитку і виховання дітей дошкільного віку.

Окремі сучасні дисертаційні дослідження висвітлювали проблему виховного впливу музичного мистецтва у формуванні особистості дошкільника (О. Аліксійчук, І. Газіна, О. Кисельова, В. Кyon, Н. Садовенко, І. Сташевська, Н. Фоломеєва та ін.).

Загальнопедагогічний, естетичний і корекційний вплив музично-ритмічних занять на дітей з різними порушеннями у розвитку відмічали педагоги-дефектологи різних часів: Т. Білоус, Л. Брозело, Н. Власова, Г. Волкова, В. Гіляровський, В. Гринер, Н. Збруєва, А. Зеленов, А. Кагарлицька, Н. Карабанова, А. Киштимова, М. Козленко, І. Ляхова, І. Муратов, С. Пуніна, Є. Рай, М. Рай, Н. Самойленко, Ю. Флоренська, Г. Шашкина, Є. Яхніна та ін.

Особливості корекційно-розвивального впливу музичного мистецтва на особистість дітей із порушеннями зору відображені у науково-методичних працях І. Гудим, О. Єльнікової, М. Земцової, Ю. Картахої, В. Кручиніна, Л. Куненко, Л. Нафікової, Н. Остапенко, В. Ремажевської, Є. Синьової, В. Феоктистової та ін. Ними зазначено, що ушкодження зорового аналізатора або повне його виключення призводить до порушення взаємозв'язків із середовищем, фрагментарності сприймання об'єктів навколошньої дійсності. Порушення зору негативно впливають на розвиток психічних процесів, мовлення (спричиняючи вербалізм), духовної сфери; сприяють прояву негативних рис особистості (егоїзму, замкненості, занурення у свій дефект, появі утриманських настроїв тощо). Тому, для такої дитини музика є тим додатковим, емоційно насиченим джерелом пізнання і диференціації різнобарвних звуків навколошнього світу, який допомагає певною мірою компенсувати її недосконалі уявлення про образи довкілля та емоційні характеристики через зміст музичних творів і комплекс засобів музичної виразності.

Л. Куненко підкреслено багатофункціональність музичного мистецтва і його корекційно-розвивальний потенціал, що допомагає природно, ненав'язливо, коректно не лише коригувати розвиток і пов'язані з ним утруднення, а й попереджувати певні вторинні прояви. Компенсаторний вплив музичного виховання передбачає повну або часткову перебудову аналізаторних систем завдяки таким якостям сенсорної організації людини, як пластичність і динамічність [8].

Мета статті. Грунтуючись на теоретичних положеннях науковців щодо корекційної ролі музичного мистецтва, показати корекційну спрямованість різних видів музичної діяльності у музичному вихованні дошкільників зі зниженим зором.

Методи дослідження. Під час дослідження обраної проблеми було здійснено теоретичний аналіз та узагальнення науково-методологічної, педагогічної та музикознавчої інформації.

Виклад основного матеріалу. Аналіз літературних джерел показав, що система музичного виховання дошкільників зі зниженим зором реалізується у процесі *музичної діяльності*, яка, з педагогічної позиції, розглядається як основний засіб активного зачленення дітей до музики, та як відображення їх взаємодії із музичним мистецтвом у ролі слухачів, виконавців, «композиторів» [1, 157]. Влучним з цього приводу є вислів О. Ковальова: «Діяльність... є джерелом і фактором виховання і розвитку здібностей» [7, 41]. Усі види музичної діяльності можуть виступати засобами музичного виховання і розвитку дітей, формування у них музичних здібностей.

Характеризуючи музичну діяльність дітей дошкільного віку, О. Радинова зазнає: «Музична діяльність дошкільників – це різні способи, засоби пізнання дітьми музичного мистецтва (а через нього і навколошнього життя і самих себе), за допомогою якого здійснюється і загальний розвиток» [11, 129].

Результатами корекційно-розвиваючого впливу музичної діяльності на особистість дитини з порушеннями зору є не лише розвиток музичності й музичних здібностей, рис особистості дошкільника зі зниженим зором, а й розвиток компенсаторних процесів біологічного і соціального спрямування.

Сучасний зміст музичної діяльності представлений поєднанням її різних видів, провідними серед яких традиційно вважаються: сприймання музики, дитяче виконавство, дітяча музично-творча та музично-освітня діяльність. Виходячи з цієї класи-

НАУКА — ПРАКТИЦІ

фікації, кожен вид музичної діяльності повинен слугувати засобом розвитку певної музичної здібності, корекції вторинних відхилень та активізації збережених аналізаторних систем за рахунок їх синтетичної роботи.

Одним із провідних видів музичної діяльності є *сприймання музики*. Процес сприймання музики являє складну психічну діяльність, що поєднує пізнавальний і емоційний компоненти. Яскраві музичні враження, накопичені у ранньому дитинстві, за значенням порівнюються з пасивним сприйманням мовлення дорослого. Як відсутність мовного оточення унеможливлює засвоєння мови, так і відсутність музичних вражень ставить під загрозу освоєння музичної мови.

Музичне сприймання дошкільників зі зниженням зором формується відповідно до характеру порушення, при якому саме звук є одним із знакових систем, що допомагає пізнати навколошній світ. У поєднанні з тактильними відчуттями, а далі і словом, звуки формують уявлення дітей про оточуючу дійсність. Інтенсивне використання слуху дітьми з порушеннями зору як дистантного аналізатора, зумовлює більш тонку диференціацію звукових якостей довкілля. Тому процес цілеспрямованого музичного сприймання сприяє розвитку слуху, слухового зосередження, уваги, слухової пам'яті. Б. Теплов зазначав, що музичний слух розвивається у осіб з порушеннями зору в основному тими ж темпами, як і у тих, хто нормально бачить. Однак більш інтенсивне використання сліпими та слабозорими слуху як дистантного аналізатора, що сигналізує про простір, об'єкти і їх взаємодії, обумовлює формування більш тонких диференціювань звукових якостей навколошнього предметного світу [14]. Диференційоване слухове сприймання дошкільників з порушеннями зору є центральною ланкою у їх слухо-рухових зв'язках і у просторовому орієнтуванні. Отже, розвиток слуху, слухового сприймання у дітей з порушеннями зору відіграє значну роль у створенні образу об'єкта зовнішнього світу, даючи змогу дистантно сприймати його характеристики і сприяє більш точному орієнтуванню у соціальному житті [12].

Дошкільникам зі зниженням зором близькі й доступні обrazи, пов'язані з їхніми інтересами та побутом. Тому, при визначенні творів для прослуховування велике значення має відповідність змісту музичного репертуару можливостям сприймання дітей дошкільного віку зі зниженням зором. На думку О. Боровик, музика для слухання має бути чіткою і ясною структурою; простотою музичною мовою; елементарною гармонією; виразними мелодійними оборотами; наявністю образотворчих, танцювальних, звуконаслідувальних елементів [2].

Низка науковців (Н. Ветлугіна, Б. Теплов та ін.) наголошує, що сприймання музики дітьми передбачає активну діяльність, що передбачає спочатку накопичення музичних уявлень, а далі їх диференціацію і, лише після цього, формування ставлення до почутої музики. Ця робота пов'язана з тонкими переживаннями дитини, з умінням зіставити образи оточуючої дійсності з музичними образами [3, 14].

Л. Куненко акцентує увагу на тому, що сприймання музики дитиною з порушенням зору відбувається з перших днів її життя через канали масової комунікації, пісенну творчість рідних, знайомих. Поєднуючись із розвитком чуттєвої сфери, вона стає привабливою, пізнавальною й емоційно насищеною, життєво необхідною сферою існування сліпої і слабозорої дитини, допомагає накопиченню у неї музично-естетичного досвіду, що забезпечує полісенсорність взаємодії з прекрасним [9].

Іншим видом музичної діяльності є *дитяче виконавство*. Воно проявляється у співі, музично-ритмічних рухах, грі на дитячих музичних інструментах і передбачає здатність дитини виразно, безпосередньо і щиро передавати настрій, характер музики і своє власне ставлення до неї. Саме музичне виконавство підвищує інтерес до музичних занять, сприяє емоційному і швидкому реагуванню дітей, концентрує їхню увагу, впливає на формування музично-слухових уявлень (звуковисотного слуху), музичної пам'яті, чуття ритму, виховує навички колективної діяльності.

Спів є складним процесом звукоутворення, що базується на координації слуху і голосу. Основними завданнями, що розв'язуються у процесі зазначеного виду діяльності є розвиток музичного слуху і точності відтворення голосом висоти і тривалості звуків, динамічних і темпових відносин [3]. У процесі співу особливо активно розвиваються основні музичні здібності дитини з порушеннями зору: емоційний відгук, музичний слух, почуття ритму, що є фундаментом розвитку компенсаторних механізмів на полісенсорній основі.

Загостреність слухового сприймання дитини з порушеннями зору вже у дошкільному віці забезпечує достатньо ранній розвиток вокально-слухової координації, що, також, створює основу в опануванні вокально-хоровими навичками. Сформованість співочої діяльності дошкільника з порушеннями зору не лише забезпечує фомування його вокальної культури, а й згладжує вторинні відхилення у розвитку, розширяє можливості використання співочих навичок у побуті, досуговій діяльності, тим самим створюючи умови її соціальної адаптації [10].

У процесі *музично-ритмічних рухів* розвиваються художньо-творчі здібності. Вони виявляються в індивідуальному втіленні образу, у придумуванні й комбінуванні рухів у танцях, хороводах, музичних іграх тощо [3]. Сполучення музики та рухів удосконалює моторику, роблячи рухи плавними, координованими, виразними.

Для дітей зі зниженим зором формування музично-ритмічних рухів є важливим засобом орієнтування у просторі, в навколошньому світі та в інформації. Руховий аналізатор лежить в основі вміння точно, економічно і правильно виконувати рухи у навчальній, трудовій та побутовій діяльності. Виконання музично-ритмічних рухів підвищує загальний життєвий тонус дітей з порушеннями зору, допомагає у формуванні основних рухів, регулює діяльність багатьох систем організму, виробляє правильну поставу, скоординований м'язовий тонус, формує довільність психічних функцій. Поєднання рухів під музику зі словом справляє корекційний вплив на формування ритму і темпу мовлення таких дітей [6].

Суттєву корекційну роль у музичному вихованні дітей дошкільного віку зі зниженим зором відіграє *gra na dityachix muzichix instrumentax*. Навчаючись грі на музичних інструментах, діти відкривають для себе світ музичних звуків, свідомо розрізняють красу звучання різних інструментів, збагачують музичні враження, розвивають музично-творчі здібності. За допомогою гри на дитячих музичних інструментах у дітей із порушеннями зору формуються всі компоненти музичного слуху (тембрений, динамічний, ритмічний, мелодійний). М. Гохфельд відмічав, що саме під час навчання грі на різних інструментах у дітей виробляється загострений слух, здатність до зосередженості слухової уваги, добре натренивана слухова пам'ять. Слухове сприйняття і уявлення є джерелом взаємодії і центральною ланкою в слухо-рухових зв'язках [12]. Okрім цього, гра на дитячих музичних інструментах сприяє виробленню чуття ритму, розвитку координації музично-ритмічних рухів, зосередженості, прагнення до досягнення мети, допомагає подоланню зайвої сором'язливості, скутості, що притаманно для дітей з порушенням зору.

Гра на музичних інструментах також справляє потужний вплив на розвиток дрібної моторики пальців і кистей рук. Фізіологами (М. Кольцовою, І. Павловим, І. Сєченовим та ін.) доведено, що тренування пальців рук стимулює розвиток певних зон кори головного мозку, що, також, впливає на розвиток мовлення, розумової активності, логічного мислення, пам'яті, зорового і слухового сприйняття дитини, формуює посидючість і вміння концентрувати увагу. Розвиток у дошкільників зі зниженим зором м'язової сили пальців провідної руки та координації рухів обох рук необхідні для подальшого оволодіння ними навичками письма.

НАУКА — ПРАКТИЦІ

Розвинута дрібна моторика пальців і кистей рук сприятиме в подальшому оволодінню прийомами дактильного сприйняття об'єктів і вміння виконувати практичні дії за участю тактильно-рухового аналізатора, що дасть можливість дітям з порушеннями зору найбільш точно представляти предмети і простір та бути більш активними, допитливими у житті.

Музичне виховання як колективний вид діяльності у дошкільних закладах справляє потужний ефект на активізацію творчих здібностей дітей. Тому велике корекційне значення у роботі з дітьми зі зниженим зором має *дитяча музично-творча діяльність*, новим продуктом якої є однорідна або синтетична музична композиція-імпровізація. Дитяча музична творчість може проявлятися у всіх видах музичної діяльності: у співі, музично-ритмічних рухах, ритміці, грі на дитячих музичних інструментах тощо [3].

Л. Виготський підкresлював, що цінність дитячої творчості треба бачити не в результаті, не в продукті творчості, а в самому процесі. Важливо не те, що створять діти, важливо те, що вони створюють, творять, вправляються в творчій уяві та її втіленні. Творчий процес полегшує комунікацію дитини зі зниженим зором з дорослими та однолітками на різних вікових етапах. Інтерес до результатів творчості, сприйняття нею видів музичної діяльності підвищує самооцінку дитини, її самосприймання, сприяє формуванню повноцінної особистості, здатної активно реалізувати свою суб'єктивність у перетворенні світу і є запорукою успішної подальшої соціалізації і самореалізації [4].

Музично-освітня діяльність передбачає опанування знаннями загального характеру щодо музики як виду мистецтва, музичних жанрів, композиторів, музичних інструментів, а також спеціальні знання про способи виконавчої діяльності. Корекційний вплив цього виду діяльності пов'язаний із тим, що засвоєнні дитиною елементарні знання з музичної грамоти, опановані вміння й навички у різних видах музичної діяльності, надалі сприятимуть розвитку здатності використовувати їх у житті за безпосередньою участі дорослих і без них, формуванню культури пізнання, створення фонду «можу». В аспекті цього, актуальною є теорія Л. Виготського, який зазначав, що навчання спирається на зону актуального розвитку дитини, випереджає та стимулює їого, впливаючи (створюючи) зону найближчого розвитку дитини [4].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, у різноманітних видах музичної діяльності діти дошкільного віку засвоюють закономірності музичної мови, набувають умінь щодо слухання музики, визначення музичних жанрів та найпростіших музичних понять, вчаться образним, виразним рухам, навчаються відтворювати музику у співі, музично-ритмічних рухах, музичній драматизації. Усе це розширяє світогляд дошкільників зі зниженим зором, дає можливість значно підвищити рівень їх виконавських умінь і навичок, впливає на ефективність формування у них музичних здібностей.

Корекційна спрямованість музичного виховання дітей дошкільного віку зі зниженим зором передбачає не лише отримання елементарних знань з музичної грамоти, розвиток музичності дітей, виховання у них музичного смаку, а й часткову та повну ліквідацію прогалин у знаннях про довкілля, корекцію вторинних відхилень у загальному психофізичному розвиткові та активізацію збережених аналізаторних систем за рахунок їх синтетичної роботи. Все це сприятиме подальшій соціальній адаптації, інтеграції та самореалізації дитини з порушеннями зору в умовах сьогодення, що і є кінцевою метою корекційного навчання і виховання.

Перспективою подальшого дослідження є розробка методів і прийомів корекційного впливу на дітей зі зниженим зором під час занять з музичного виховання для успішного опанування ними різних видів музичної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абдуллин Э. Б. Теория и методика преподавания музыки / Э. Б. Абдуллин // Музыкальное образование : методолого-методическая подготовка учителя музыки : программы дисциплин по спец. 030700 – Музыкальное образование : [для пед. уч-тов и ин-тов]. – М. : Флита, 2000. – С. 146 – 198.
2. Боровик О. В. Развитие воображения : методические рекомендации / О. В. Боровик. – М. : ООО «ЦГЛ «Рон», 2000. – 112 с.
3. Ветлугина Н. А. Теория и методика музыкального воспитания / Наталья Ветлугина, Александр Кенеман. – М. : Просвещение, 1983. – 256 с.
4. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский. – М. : Искусство, 1968. – 576 с.
5. Гудим І. М. Використання музичного матеріалу в процесі формування невербалних засобів спілкування у слабозорих дошкільників / Ірина Гудим // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова : Зб. наукових праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія. – № 10. – С. 30 – 35.
6. Картава Ю. А. Теоретико-методичні засади музично-ритмічного виховання дошкільників із порушеннями зору : навчально-методичний посібник / Ю. А. Карташа. – Суми : Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2014. – 220 с.
7. Ковалев А. Г. Личность воспитывает себя / А. Г. Ковалев. – М. : Политиздат, 1983. – 256 с.
8. Куненко Л. О. Интегрована спрямованість змісту освітньої галузі «Мистецтво» для дітей з порушеннями зору / Людмила Куненко // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі : Наук.-метод. зб. / за ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка. – К. : Наук. Світ, 2004. – Вип. 5. – С. 124 – 127.
9. Куненко Л. О. Корекційна спрямованість змісту музично-естетичної освіти учнів з порушеннями зору / Л. О. Куненко // Дефектологія. – 2000. – № 4. – С. 13 – 16.
10. Музыкальное воспитание детей с проблемами в развитии и коррекционная ритмика : учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений / Е. Медведева, Л. Комиссарова, Г. Шашкина, О.Сергеева / Под ред. Е. А. Медведевой. – М. : Издат. центр «Академия», 2002. – 224 с.
11. Радынова О. П. Музыкальное воспитание дошкольников / О. П. Радынова, А. И. Катинене, М. Л. Паляндышвили. – М. : Академия, 2000. – 240 с.
12. Синьова Е. П. Тифлопсихологія : підручник / Е. Синьова. – К. : Знання, 2008. – 365 с.
13. Сухомлинский В. Сердце отдаю детям / В. Сухомлинский. – Х. : Акта, 2012. – 563 с.
14. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей / Б. М. Теплов. – М. :Наука, 2003. – 384 с.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Abdullin, E. B. (2000). Teoriia i metodika prepodavaniia muzyki [Theory and Methodology of Music Teaching]. In Muzykalnoe obrazovanie: metodologo-metodicheskaja podgotovka uchitelia muzyki: programmy disciplin po spec. 030700 – Muzykalnoe obrazovanie [Music Education: methodological preparation of a teacher of music : disciplines programmes of a speciality 030700 – Music Education]. (pp. 146 – 198). Moscow: Flinta.
2. Borovik, O. V. (2000). Razvitiye voobrazhenii: metodicheskie rekomendacii [Development of Imagination. Methodological Recommendations]. Moscow: OOO «CGL «Ron».
3. Vethugina, N. A. & Keneman, A. (1983). Teoriia i metodika muzykalnogo vospitaniia [Theory and Methodology of Music Education]. Moscow: Prosveshchenie.
4. Vygodskii, L. S. (1968). Psichologija iskusstva [Psychology of Art]. Moscow: Iskusstvo.
5. Hudym, I. M. (2008). Vykorystannia muzychnoho materialu v protsesi formuvannia neverbalnykh zasobiv spilkuvannia u slabozorykh doshkilnykiv [Usage of Music Materials in the Process of Formation of Non-verbal Means of Communication within the preschoolers with the decreased sight]. In Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya 19. Korektsiina pedahohika ta psykholohiia: Vol. 10 (pp. 30 – 35).
6. Kartava, Yu. A. (2014). Teoretyko-metodychni zasady muzychno-rytmichnoho vkhovannia doshkilnykiv iz porushenniam zoru [Theoretical methodological foundations of musical rhythmic education of preschoolers with vision disorders]. Sumy: Vyd-vo SumDPU im. A. S. Makarenka.
7. Kovalev, A. G. (1983). Lichnost vospituyvaet sebia [Personality Educates Himself]. Moscow: Politizdat.
8. Kunenko, L. O. (2004). Intehrovana spriamovanist zmistu osvitnoi haluzi «Mystetstvo» dla ditei z porushenniam zoru [Integrated orientation of the educational sector «Art» for children with visual impairments]. In Dydaktychni ta sotsialno-psykholohichni aspekty korektsiinoi robotoy u spetsialnii shkoli: Vol. 5 (pp. 124 – 127). Kyiv: Nauk. Svit.
9. Kunenko, L. O. (2000). Korektsiia spriamovanist zmistu muzychno-estetychnoi osvity uchnev z porushenniam zoru [Correction Direction of the Content of Music Esthetic Education of Pupils with Vision Disorders]. Defektolohiia, 4, 13 – 16.
10. Medvedeva, E., Komissarova, L., Shashkina, G., & Sergeeva, O. (Eds.). (2002). Muzykalnoe vospitanie detei s problemami v razvitiyi i korrekcionnaia ritmika [Music Education of Children with Development Problems and Correctional Rhythmic]. Moscow: Akademiiia.
11. Radynova, O. P., Katynene, A. I. & Palavandishvili, M. L. (2000). Muzykalnoe vospitanie doshkolnikov [Music Education of Preschoolers]. Moscow: Akademiiia.
12. Syniova, Ye. P. (2008). Tyflopsykhoholia [Tyflopsychology]. Kyiv: Znannia.
13. Sukhomlynskyi, V. O. (2012). Serdtse otdayu detiam [My Heart is Given to Children]. Kharkiv: Akta.
14. Teplov, B. M. (2003). Psykholohiyia muzykalnykh sposobnostei [The psychology of musical ability]. Moscow: Nauka.